

Οι μεταμορφώσεις του βιβλίου

από την Αναγέννηση έως την ψηφιακή εποχή

Από την ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΙΑΝΟΥ

Brian Richardson, *Τυπογραφία, συγγραφείς και αναγνώστες στην Ιταλία της Αναγέννησης*, μτφρ. Ειρήνη Παπαδάκη, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2014, σε χαρτόδετη και πανόδετη έκδοση, σελ. 510

Angus Phillips, *Turning the Page. The Evolution of the Book*, Routledge [Γυρίζοντας τη σελίδα. Η εξέλιξη του βιβλίου], Λονδίνο 2014, σελ. 156

Dennis Baron, *A Better Pencil. Readers, Writers and the Digital Revolution* [Ένα καλύτερο μολύβι. Αναγνώστες, συγγραφείς και η ψηφιακή επανάσταση], Oxford University Press, Οξφόρδη 2009, σελ. 280

Αναμφίβολα, διανύουμε μια μεταβατική εποχή αλλαγών, πειραματισμών και επαναπροσδιορισμών στη φύση, την τυπολογία και τη λειτουργία του βιβλίου, το οποίο μεταμορφώνεται και εξελίσσεται καθημερινά. Η έκταση, το αποτέλεσμα, αλλά και η ταχύτητα της εδραίωσης των μεταβολών αυτών –στο πλαίσιο συγκεκριμένων πάντοτε κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών συνθηκών– δεν είναι οπωσδήποτε δυνατόν να προσδιοριστούν και να εκτιμηθούν με ακρίβεια, καθώς οι εξελίξεις στις νέες τεχνολογίες της πληροφόρησης και της επικοινωνίας είναι καθημερινές και συνήθως καταγιοτικές. Σημασία, άλλωστε, όπως γνωρίζουμε, δεν έχει μόνο η εκάστοτε νέα τεχνολογία αλλά κυρίως ο τρόπος και ο βαθμός που αυτή αξιοποιείται, εφαρμόζεται και εδραϊώνεται. Όπως ανέφερε ο Ερνστ Χ. Γκόμπριχ, «το εργαλείο στα χέρια μας απαιτεί να χρησιμοποιηθεί και να καταδείξει σε εμάς τη δημιουργική του δύναμη – σήμερα όχι λιγότερο από ό,τι αιώνες πριν»¹.

Σίγουρα, η σημερινή υβριδική εποχή συνύπαρξης του εντύπου με τις νέες μορφές βιβλίου διαμορφώνει τον τρόπο που διαβάζουμε, γράφουμε, επικοινωνούμε, ενημερωνόμαστε και αυτοπροσδιορίζομα-

Νικολό Κολαντίνιο, *Ο Άγιος Ιερώνυμος στο αναγνωστήριό του*. Η εικόνα παρουσιάζει τα βιβλία και τα έπιπλα που είχαν κατά παράδοση οι λόγιοι στα μέσα του 15ου αιώνα.

στε. Διαβάζουμε, εκτός από το έντυπο, σε ηλεκτρονικά βιβλία, σε υπολογιστές, σε tablets, σε κινητά: πρόκειται για μια «νέα» λιγότερο ή περισσότερο πραγματικότητα ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα των αναγνωστών, τον τόπο, την εκπαίδευση και τον βαθμό εξοικείωσης με τις νέες τεχνολογίες. Η εκδοτική βιομηχανία, η οποία χαρακτηριζόταν ανέκαθεν από καινοτομία και πειρατισμό, αξιοποιεί τις δυνατότητες αυτές με στόχο να διευρύνει το αναγνωστικό κοινό και να αυξήσει τις πωλήσεις, δίδοντας συχνά μιαν άλλη ταυτότητα στο βιβλίο ανάλογα. Σε αυτό το πλαίσιο, οι προκλήσεις είναι πολλές αλλά και τα ερωτήματα που ανακύπτουν σημαντικά.

Συχνά, πάντως, οι αλλαγές, οι προκλήσεις και οι επαναπροσδιορισμοί αποτελούν σε άλλη κλίμακα και σε διαφορετικές βέβαια συνθήκες μια συνέχεια ή μάλλον μιαν επανασύνδεση με στρατηγικές και μεθόδους του παρελθόντος. Συνεπώς,

οι αλλαγές στο βιβλίο, όπως το γνωρίζουμε για αιώνες, καλό είναι να συνεκτιμηθούν και να διερευνηθούν σε σχέση και με το παρελθόν της εκδοτικής δραστηριότητας, σε μια προσπάθεια αποτίμησης των δεδομένων, επανεκτίμησης των αξιών και επαναχρησιμοποίησης των μεθόδων και στρατηγικών.

1.

[Το έντυπο βιβλίο ως δημοκρατικό μέσο διάδοσης της γνώσης και της πληροφορίας] Το έντυπο βιβλίο αποτελούσε, από τις απαρχές ήδη της τυπογραφίας στα μέσα του 15ου αιώνα, ένα δημοκρατικό μέσο διάδοσης της γνώσης και της πληροφορίας, σηματοδοτώντας –στο ουμανιστικό πλαίσιο της Αναγέννησης– μιαν επανάσταση στην επικοινωνία, την πληροφόρηση, την εκπαιδευτική διεργασία, την ανταλλαγή απόψεων, τη μελέτη, τον επι-

στημονικό διάλογο, αλλά και την προπαγάνδα. Ταυτόχρονα, συνετέλεσε αποφασιστικά στη διαμόρφωση των αναγνωστικών αλλά και των αισθητικών προτιμήσεων του αναγνωστικού κοινού, καθώς επρόκειτο για ένα προστό και οικονομικό μέσο, που με την πάροδο του χρόνου γινόταν ολοένα πιο προστό και φιλικό για σταδιακά διευρυνόμενες ομάδες αναγνωστών.

Σε αυτό το πλαίσιο, το βιβλίο ως αντικείμενο άρχισε να αποκτά από την Αναγέννηση τη δική του αισθητική-τυπογραφική ταυτότητα απαγκιστρωμένο από το πρότυπο του χειρογράφου. Επίσης, δημιουργήθηκε η εκδοτική αλυσίδα ή αλλιώς αλυσίδα αξίας², και διαμορφώθηκαν οι συνεργασίες και οι σχέσεις ανάμεσα στους εκδότες, τους συγγραφείς, τους επιμελητές, διορθωτές και μεταφραστές, στους χρηματοδότες και ενίοτε πάτρωνες των εκδόσεων, στους καλλιτέχνες και τους χαρακτές, διορθωτές και μεταφραστές, στους χρηματοδότες και ενίοτε πάτρωνες των εκδόσεων, στους καλλιτέχνες και τους χαρακτές, τους βιβλιοπώλες και βέβαια τους αναγνώστες στο πλαίσιο της κάθε εποχής, η οποία καθόριζε σημαντικά τους στόχους, τις αξίες και τις εκδοτικές πολιτικές.

Σήμερα η εκδοτική βιομηχανία είναι σε σταυροδρόμι, όπως συχνά άλλωστε έχει συμβεί και στο παρελθόν. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες το εκδοτικό σκηνικό διεθνώς έχει αλλάξει: οι εγχαυρές και οι συγχωνεύσεις των εκδοτικών οίκων έχουν οδηγήσει σε παντοδυναμία των διεθνών εκδοτικών ομίλων, οι μηχανισμοί ανάδειξης των μπεστ-σέλερ σηματοδότησαν αλλαγές στην πρόωθηση και τη διακίνηση του βιβλίου, τα ηλεκτρονικά βιβλιοπωλεία μεταβάλλουν συνεχώς τις καταναλωτικές και αναγνωστικές συνθήκες, ενώ η κυριαρχία και ακολούθως τα προβλήματα των βιβλιοπωλείων-αλυσίδων (π.χ. Borders) έχουν δημιουργήσει νέα δεδομένα στη διάθεση του βιβλίου.

Οι νέες τεχνολογίες της πληροφόρησης έχουν βεβαίως σηματοδοτήσει αλλαγές σε κάθε κρίκο της εκδοτικής αλυσίδας, από τον συγγραφέα και τον εκδότη έως τον αναγνώστη. Σε αυτό το πλαίσιο, επίκαιρα ερευνητικά ζητήματα αποτελούν, μεταξύ άλλων, ο ρόλος του εκδότη

και του επιμελητή, η επίδραση των νέων τεχνολογιών στην προώθηση και το μάρκετινγκ των βιβλίων, η σημασία των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην προβολή του βιβλίου και στη δημιουργία κοινοτήτων αναγνωστών, η απευθείας επικοινωνία εκδότη-αναγνώστη (και ει δυνατόν οι απευθείας πωλήσεις), τα κριτήρια κατάταξης του εκδοτικού καταλόγου, η αυτοέκδοση, η συνύπαρξη του έντυπου με τις μορφές δημοσίευσης, οι σύγχρονες μορφές συλλογικής χρηματοδότησης των εκδόσεων (π.χ. crowdfunding), και βέβαια η αισθητική αξία του βιβλίου, όπως διαμορφώνεται και προσδιορίζεται με τη χρήση και τον συνδυασμό των πολυμέσων (multimedia), των ηλεκτρονικών παιχνιδιών (gamification in publishing), των μέσων κοινωνικής δικτύωσης κ.λπ.

2.

[Κοινές αξίες και στρατηγικές της εκδοτικής βιομηχανίας από την Αναγέννηση έως σήμερα] Σε μια εποχή, στην οποία κυρίαρχο αγαθό είναι η πληροφορία και μεταξύ των σημαντικών αξιών η άμεση πρόσβαση σε αυτήν, ο Άνγκους Φίλιπς (Διευθυντής του Διεθνούς Κέντρου Εκδοτικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Μπρούκς της Οξφόρδης), στο βιβλίο του *Γυρίζοντας τη σελίδα. Η εξέλιξη του βιβλίου*, αναγνωρίζει ως κυρίαρχες αξίες για την εκδοτική βιομηχανία αλλά και για την εξέλιξη του βιβλίου την παγκοσμιοποίηση, τη σύγκλιση και τον συνδυασμό διαφόρων μέσων, την αποδοτικότητα, τον τρόπο προβολής και ανακάλυψης των νέων τίτλων. Είναι ενδιαφέρον, όμως, ότι οι αξίες αυτές, καθώς και άλλες όπως η άμεση πρόσβαση και η εκδημοκρατικοποίηση της γνώσης, είναι σταθερές στην εκδοτική βιομηχανία.

Ουσιαστικά, σήμερα η εκδοτική δραστηριότητα συνεχίζει να υλοποιεί – με άλλα μέσα και με μεγαλύτερη αναμίξη αμοσότητα και ταχύτητα – τις αξίες και τους κοινούς από την Αναγέννηση στόχους. Για παράδειγμα, οι έντυπες εκδόσεις των κλασικών συγγραφέων καθώς και οι γραμματικές και τα λεξικά απευθύνονταν στο ουμανιστικό, «παγκοσμιοποιημένο» αναγνωστικό κοινό της Αναγέννησης (αποτελούμενο από λογίους, φοιτητές, ευγενείς), που δεν προσδιοριζόταν και δεν περιοριζόταν τοπικά. Πολλά, επίσης, λογοτεχνικά και άλλα κείμενα αποτελούσαν στο μέτρο της εποχής «διεθνείς» επιτυχίες. Οι εκδόσεις, για παράδειγμα, του Άλδου Μανδρίνου διακινούνταν και είχαν αναγνώριση πέρα από τη Βενετία, για την οποία πρέπει να σημειωθεί ότι αποτελώντας την τυπογραφική πρωτεύουσα της εποχής, ήταν μια «πολυπολιτισμική» και «πολύγλωσση» αγορά βιβλίου που ικανοποιούσε τις ανάγκες και ανταποκρινόταν στις προσδοκίες διαφορετικών μεταξύ τους αναγνωστικών ομάδων (όπως λίγο αργότερα η Αμβέρσα

Βιτόρε Καρπάτσο, *Το όνειρο της Αγίας Ούρσουλας*, περ. 1495. Στον πίνακα παρουσιάζεται ο χώρος που προοριζόταν για ανάγνωση και γραφή στο υπονομαζόμενο μιας ευκατάστατης γυναίκας.

και το Άμστερνταμ)³.

Ο Μπράιαν Ρίτσαρντσον, στο έργο του *Printing, Writers and Readers in Renaissance Italy* (Cambridge University Press, 1999), το οποίο πλέον κυκλοφορεί και στα ελληνικά, έδωσε στους ερευνητές του βιβλίου και της ανάγνωσης ένα πολύτιμο εγχειρίδιο, διερευνώντας ζητήματα παραγωγής, διακίνησης, ανάγνωσης και χρήσης του έντυπου βιβλίου. Στο πρώτο κεφάλαιο εστιάζει στην εμφάνιση και διάδοση της τυπογραφίας δίδοντας με ευσύμπλοκο, εύληπτο και ταυτοχρόνα διεισδυτικό τρόπο στοιχεία για τις τεχνικές εκτύπωσης αλλά και την εκδοτική διεργασία, τη διακίνηση-πώληση και την αποτέλεσμα ελέγχου των εκδόσεων και της κυκλοφορίας τους. Ακολούθως, ο Ρίτσαρντσον πραγματεύεται δύο εξαιρετικά επίκαιρα ερευνητικά ζητήματα: την πατρωνία (στην ελληνική έκδοση γράφεται ως «πατρωνία») και τη σχέση των συγγραφέων με την τυπογραφία, διερευνώντας, μέσω παραδειγμάτων και επισκόπησης της βιβλιογραφίας, τη στάση των συγγραφέων απέναντι στην τυπογραφία, τον τρόπο που αξιοποίησαν το έντυπο βιβλίο για τη διάδοση του έργου τους, τη σταδιοδρομία και την εδραίωση της φήμης τους, αλλά και ευρύτερα για τον διάλογο και τη έρευνα.

Ειδικότερα, το ζήτημα της πατρωνίας, των αφιερώσεων στα βιβλία καθώς και των μοναδικών, μικρογραφημένων αντιτύπων είναι πολύπλοκο και σύνθετο και διά της μελέτης του αναδεικνύονται θέματα ιδεολογικά, πολιτικά και αισθητικά. Οι κοσμικοί και θρησκευτικοί ηγεμόνες αφιερώσαν συχνά σε πάτρωνες, οι οποίοι αφενός συνεχίζοντας μια μακρά παράδοση πατρωνίας (τόσο στη λογοτεχνία

εκδοτικού οίκου αλλά και μέσω της επιμέλειας, της διόρθωσης, της προώθησης, αποτελεσματικής διακίνησης και διαφήμισης του. Επίσης, ο Φίλιπς διερευνά ζητήματα παραγωγής, χρηματοδότησης, διακίνησης και χρήσης του βιβλίου σήμερα.

Σε αυτό το πλαίσιο, αξίζει να σημειωθεί ότι παλαιότερες μέθοδοι και τακτικές, όπως οι προπαραγγελίες (pre-orders) και οι συνδρομές αναβιώνουν σε διαφορετικό περιβάλλον τόσο για το έντυπο όσο και για το ηλεκτρονικό βιβλίο. Στόχος της εκδοτικής πολιτικής, άλλωστε, σήμερα είναι η άμεση εμπλοκή, μέσω των τεχνολογιών, του αναγνώστη όχι μόνο στην αναγνωστική αλλά συχνά και στην εκδοτική διεργασία, που επηρεάζει ακολούθως τον τρόπο πρόσβασης στο βιβλίο και τα αναγνωστικά ήθη.

Είναι, συνεπώς, σημαντικό να γνωρίζουμε τον τρόπο απόκτησης και χρήσης των βιβλίων στο παρελθόν αλλά και τη διαμόρφωση των αναγνωστικών συνηθειών και προτιμήσεων, οι οποίες – σε σχέση πάντοτε με τις συνθήκες της εποχής, την εκδοτική δραστηριότητα και τις βιβλιοθήκες – αποτελούν παραμέτρους, που η ιστορία της ανάγνωσης κατά τις τελευταίες δεκαετίες διερευνά⁴. Ο Ρίτσαρντσον επικεντρώνεται στον τρόπο ανάγνωσης, αγοράς και χρήσης των βιβλίων στην Αναγεννησιακή Ιταλία εστιάζοντας σε ζητήματα που σχετίζονται με το βιβλίο τόσο ως κείμενο όσο και ως αντικείμενο. Ακόμη και σήμερα, αναδεικνύεται σε ένα από τα πλεονεκτήματα του έντυπου βιβλίου το ότι ο αναγνώστης έχει την αίσθηση της κατοχής του αντικείμενου, το οποίο αποκτά τη δική του προσωπική ιστορία διά των αναγνώσεων, των σημειώσεων, των υπογραμμισμών και της σχετιζόμενης με αυτό μνήμης. Η αίσθηση αυτή εδραιώθηκε για το αναδυόμενο λαϊκό κοινό, μόλις εάν ληφθούν υπόψη τα υψηλά ποσοστά του αναλφαριθμητισμού, αρχικά κατά την Αναγέννηση, και θα εδραϊωνόταν περαιτέρω τους επόμενους αιώνες με κορύφωση την Βιομηχανική Επανάσταση, όταν το αναγνωστικό κοινό διευρύνθηκε με νέες, δυναμικές ομάδες αναγνωστών και συγκεκριμένα με τις γυναίκες, τα παιδιά και την εργατική τάξη.

Υπ' αυτό το πρίσμα, ο Ρίτσαρντσον εστιάζει στο είδος των κειμένων που εκδιδόταν κατά την Αναγέννηση αλλά και στην τυπογραφική μορφή των βιβλίων, ριχνοντας φως στη διαμόρφωση του έντυπου βιβλίου,

πρώτον, ως κείμενο, λαμβάνοντας υπόψη τη γλώσσα (λατινική ή καθολογούμενη), τους αναγνώστες (για παράδειγμα, έντυπα προστά και οικονομικά για το ευρύ λαϊκό κοινό, που μάλιστα κόστιζαν έως δέκα σολδία και με νόμο στη Βενετία εξαφιούνταν από τον ποιοτικό έλεγχο) και το είδος του κειμένου (εκτός από τα κλασικά κείμενα, εκδιδόταν μεταξύ άλλων θρησκευτικά έργα, διδακτικά εγχειρίδια,

όσο κυρίως στη ζωγραφική και τη γλυπτική), και αφετέρου αξιοποιώντας το νέο μέσο της τυπογραφίας, χρηματοδοτούσαν εκδόσεις και ενθάρρυναν την εκδοτική δραστηριότητα σε ελεγχόμενο πάντοτε πλαίσιο, με συγκεκριμένους συνεργάτες και με προσδιορισμένες αξίες. Υπ' αυτό το πρίσμα και με τους όρους της αισθητικής και της ιδεολογίας του χειρογράφου, τα μοναδικά «πολυτελή» αντίτυπα, που προσφερόταν ως δώρο στους κοσμικούς ή πολιτικούς άρχοντες της εποχής, διέφεραν από τα προοριζόμενα για το ευρύ αναγνωστικό κοινό αντίτυπα ως προς την εικονογράφηση, τη διακόσμηση, τη βιβλιοδεσία και το χαρτί εκτύπωσης (περγαμηνή ή καλύτερης ποιότητας ή/και διαφορετικού χρώματος χαρτί).

Ο Ρίτσαρντσον διερευνά, επίσης, το θέμα των προνομίων και συμβολαίων των συγγραφέων, αλλά και των σχέσεών τους με τους εκδότες-τυπογράφους, ζητήματα που απασχολούν τόσο στις νομικές όσο και στις ηθικές και εκδοτικές πτυχές τους μέχρι σήμερα τους ερευνητές.

Ο Φίλιπς στο έργο του για τη σημερινή εκδοτική βιομηχανία αφιερώνει το πρώτο κεφάλαιο στον συγγραφέα, και ειδικότερα στις προοπτικές, επιλογές, δυνατότητες που έχει, εστιάζοντας μεταξύ άλλων στην αυτοέκδοση, τη συνεργασία με τους λογοτεχνικούς ατζέντηδες και τον ρόλο της δημιουργικής γραφής. Γεγονός, πάντως, είναι ότι οι συγγραφείς, ακόμα και όταν σήμερα αυτοεκδίδουν το έργο τους, αναζητούν τελικά εκδότη λόγω της αξίας που δίδεται στο έργο τους όχι μόνο μέσω της φήμης του

εγχειρίδια καλών τρόπων, νομικά κείμενα, αλλά και έργα που πρόσφεραν πληροφόρηση και σχόλια για πρόσφατα γεγονότα), και,

δύτερον, ως αντικειμένου επικεντρωμένου στο σχήμα, την εικονογράφιση, τα τυπογραφικά στοιχεία, τη σελίδα τίτλου και γενικότερα την τυπογραφική μορφή των εκδόσεων.

Η επίδραση της αισθητικής του χειρογράφου κατά τις πρώτες δεκαετίες της τυπογραφίας ήταν σημαντική στο έντυπο βιβλίο, το οποίο σταδιακά αποκτούσε τη δική του τυπογραφική-αισθητική ταυτότητα, αποτελώντας ταυτόχρονα αντικείμενο τέχνης αλλά και εμπορικό προϊόν. Η ταυτότητα του αυτή συνδέεται μεταξύ άλλων με τον εκδότη-τυπογράφο και την εκδοτική πολιτική του, τη χρονική στιγμή, τον τόπο, την τυπογραφική παράδοση του κειμένου, τις ανάγκες και τις αισθητικές προτιμήσεις του αναγνωστικού κοινού, τον ανταγωνισμό και βέβαια την τέχνη της εποχής, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο οικονομικών, πολιτικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών και ανακατατάξεων.

3.

[Από την πένα στον υπολογιστή] Ο Ντένις Μπάρον, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Ιλινόι, στο έργο του με τίτλο *Ένα καλύτερο μολύβι. Αναγνώστες, συγγραφείς και η ψηφιακή επανάσταση*, πραγματεύεται τη διαμόρφωση της ανάγνωσης και της γραφής στην ψηφιακή εποχή υπό το πρίσμα της εξέλιξης των τεχνολογιών της επικοινωνίας και των μέσων συγγραφής στη διαχρονία τους, από τις πήλινες πινακίδες και τις επιγραφές στην πέτρα έως την τυπογραφία και τους υπολογιστές. Διερευνώντας την κουλτούρα αλλά και τις μεθόδους και συνήθειες της συγγραφής και της επικοινωνίας διαδοχικά (πένα, μολύβι, γραφομηχανή, τηλεγράφος, υπολογιστής), ο Μπάρον στα δώδεκα κεφάλαια του βιβλίου επικεντρώνεται στον τρόπο επικράτησης και εδραίωσης των νέων κάθε φορά τεχνολογιών, στην επίδρασή τους στον τρόπο συγγραφής και τα αναγνωστικά ήθη, στην προσπάθεια του ανθρώπου για ένα φιλικό και οικονομικό μέσο συγγραφής και επικοινωνίας, στην επίδραση των εκάστοτε νέων τεχνολογιών στην επικοινωνία και τη δημιουργία, στη συνύπαρξη παλαιότερων και νέων μέσων διερευνώντας τον βαθμό εμπιστοσύνης στα νεότερα και την επίδραση των παλαιότερων¹. Από την «επανάσταση του μολυβιού», για την οποία ο συγγραφέας κάνει λόγο στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «το μολύβι του Θωράω», το νήμα φτάνει στην ψηφιακή εποχή και τη συγγραφή στον υπολογιστή. Θα πρέπει βεβαίως, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, να συνυπολογιστούν οι απόψεις

Πορτρέτο γνωστό ως *Ο δάσκαλος του Τσιτσάνο*, που φιλοτεχνήθηκε από τον Τζοβάνι Μπατίστα Μορίνι, περ. 1570.

και οι συνήθειες των συγγραφέων. Η Ελφρίντε Γέλνικ γράφει ότι «με τον υπολογιστή μπορείς να αντικαταστήσεις, να εξαλείψεις, να μετατρέψεις τα πάντα. Η ταχύτητα εκτέλεσης στο πληκτρολόγιο... υποκινεί τον τρόπο με τον οποίο γράφω. Μπορώ να δακτυλογραφήσω σχεδόν τόσο γρήγορα όσο σκέφτομαι. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για την τεχνική της γραφής μου...». Ενώ ο Μπουκόφσκι ανέφερε ότι «με την γραφομηχανή είναι σαν να περπατάς μες στη λάσπη. Με το κομπιούτερ, λες και κάνεις πατινάζ στον πάγο»⁶.

Πάντως, ο Μπάρον διαπιστώνει ότι το έντυπο βιβλίο κάθε άλλο παρά έχει εξαφανιστεί, εξακολουθεί να ανθεί έχοντας στη διάθεσή του νέες δυνατότητες. Εκείνο που αλλάζει είναι ο τρόπος και ο χρόνος που γράφουμε και διαβάζουμε, η σχέση του συγγραφέα με το κείμενο καθώς και η επικοινωνία ανάμεσα στον συγγραφέα και τον αναγνώστη.

4.

[Η «επανεφεύρεση» των δυνατοτήτων και οι επιλογές] Στη σημερινή εποχή, τελικά, όπως είναι αναμενόμενο, οι νέες τεχνολογίες διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό το βιβλίο, στο οποίο πλέον εκτός από την «ύλη» του (έχει πάψει να έχει φυσική υπόσταση σε συγκεκριμένες μορφές) αλλάζει και επαναδιαμορφώνεται η αισθητική του. Για παράδειγμα, η χρήση πολυμέσων (multimedia) και ηλεκτρονικών παιχνιδιών στις εκδόσεις (gamification) έχουν ως στόχο, πρώτον, την προσέγγιση μεγαλύτερου τμήματος των αναγνωστών διά της ενεργού συμμετοχής και εμπλοκής τους, και, δεύτερον, τον εμπλουτισμό του βιβλίου με νέα στοιχεία, προσφέροντας κάποιες φορές και για συγκεκριμένες ομάδες «εξατομικευμένα» αντίτυπα, στα οποία η σχέση κειμένου και εικόνας μεταβάλλεται. Σε αυτό το πλαίσιο, αλλάζουν αναμφίβολα η ανάγνωση αλλά και η συγγραφή σε βαθμό που τίθενται ερωτήματα για τα όρια της ανάγνωσης, για την ποιότητα της επικοινωνίας, τη διαμόρφωση του γούστου, την κατανόηση του κειμένου, και για το εάν τελικά πρόκειται για χρήστες ή αναγνώστες.

Διαχρονικό αίτημα και στόχος της εκδοτικής βιομηχανίας ήταν το προσιτό, οικονομικό, ευχρηστό και φιλικό βιβλίο, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες και ικανοποιεί τις προσδοκίες του κοινού του, τις οποίες βέβαια η ίδια με τη σειρά της συνδιαμορφώνει, διαπλάθει και συχνά καθοδηγεί. Στη Μεγάλη Βρετανία, το 25% των εμπορικών τίτλων (λογοτεχνία κ.λπ.) που αγοράστηκαν το 2013, προορίζονταν για το ηλεκτρονικό βιβλίο έναντι 20% το 2012. Αναλόγως, στις ΗΠΑ το ποσοστό αυξήθηκε από 11% το 2011 σε 28%.⁷ Από την άλλη πλευρά, το έντυπο βιβλίο εξακολουθεί αναμφίβολα να αποτελεί ένα ισχυρό και προνομιακό μέ-

σο επικοινωνίας και διάδοσης της γνώσης και συνπάρχει – και για ορισμένα είδη κειμένου σε ορισμένες περιοχές ανθεί – με τις νέες μορφές βιβλίου, οι οποίες πρέπει να σημειωθεί ότι τελούν ακόμη συχνά σε πειραματικό στάδιο.

Άλλωστε, είναι ενδεικτικό ότι και τα τρία προαναφερθέντα βιβλία κυκλοφορούν σε έντυπη ή και σε έντυπη μορφή. Ίσως γιατί τελικά οι τρόποι και οι συνήθειες ανάγνωσης, συγγραφής και επικοινωνίας προσδιορίζονται από τη δική μας αισθητική, εμπειρία, γνώση και μνήμη, προτείνοντας συγκεκριμένες κάθε φορά οπτικές γωνίες και τρόπους θεώρησης, που νοηματοδοτούν τα πράγματα γύρω μας και μέσα μας σε μια προσπάθεια εξάλειψης των «απωλειών» του χρόνου και «επανεφεύρεσης» των δυνατοτήτων και εκδοχών του δυνάμει «ξανακερδισμένου» χρόνου. ▲

- 1 Ernst H. Gombrich, *The Uses of Images. Studies in the Social Function of Art and Visual Communication*, Phaidon 2006 [1999], σ. 225.
- 2 John B. Thompson, *Merchants of Culture. The Publishing Business in the Twenty-First Century*, Polity Press, Cambridge 2010, σ. 14-22.
- 3 Asa Briggs and Peter Burke, *A Social History of the Media. From Gutenberg to the Internet*, Polity Press, Cambridge 2005, σ. 45, 47-48.
- 4 Βλ. ενδεικτικά Guglielmo Cavallo, Roger Chartier (επιμ.), *Ιστορία της ανάγνωσης στον δυτικό κόσμο*, επιστ. επιμ. - εισαγωγή Χριστίνα Μπάρου, μεταφ. Αφροδίτη Θεοδορακίδου, Μίλτος Καρακίτς, Μαρία Οικονομίδου, Ευγενία Τσελένη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2008. Roger Chartier, *The Order of Books. Readers, Authors and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, μεταφ. Lydia Cochrane, Polity Press, Cambridge 1994.
- 5 Για τα ζητήματα αυτά βλ. επίσης Ted Striphas, *The Late Age of Print. Everyday book culture from consumerism to control*, University of Columbia Press, New York - Chichester, West Sussex 2009. David Jay Bolter, *Οι μεταμορφώσεις της γραφής. Υπολογιστές, υπερκείμενο και αναμορφώσεις της τυπογραφίας*, μεταφ. Δ. Ντούνας, Μεταίχμιο, Αθήνα 2006.
- 6 Ελφρίντε Γέλνικ, *Εκ βαθέων. Συνομιλία με την Κατρίν Λεσέρ*, μεταφ. Βαγγέλης Μπιτωύρης, Εικρεμής, Αθήνα 2009, σ. 110. Τσαρλς Μπουκόφσκι, *Ο καπετάνιος έχει κόψει αλυσίδα και το πλοίο είναι στα χέρια των ναυτών*, εισαγωγή-μετφ. Γιάννης Λειβαδάς, Ηριδανός, Αθήνα 2008, σ. 46.
- 7 Pierre Danet, “The Future of Book Publishing: Seven Technology Trends and Three Industry Goals”, *Publishing Research Quarterly*, v. 30, published online 7.8.2014 (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 14.8.2014).